

LATVIŠKIEJI SKOLINIAI MAŽOSIOS LIETUVOS ŽVEJŲ DAINOSE

RIMANTAS BALSYS

Klaipėdos universitetas

Jau ankstesniuose straipsniuose buvo aptarta, jog ir lietuvių, ir latvių žvejų dainos yra mozaikiškos, sudarytos iš atskirų *kompozicinių fragmentų* (KF), kurie laisvai keliauja ne tik iš vieno dainos varianto, versijos, tipo į kitą, bet ir iš vieno dainų žanro į kitą¹. Suprantama, kad tokie atskiri dainų kompoziciniai fragmentai (ar net ištisos dainos) gali būti vienos tautos paskolinti kitai. Paprastai kiekviena tauta tuos skolinius perdirba, t. y. pritaiko savo dainuojamajai tradicijai. Tačiau galimi ir kitokie variantai. Ypač tokiose teritorijose, regionuose, kur tautinė gyventojų sudėtis ilgesnį laiką yra mišri, vyksta nuolatinė migracija ir pan. Išskirtinis šiuo požiūriu būtų pamaro kraštas, kur dar XIII amžiuje gyveno kuršiai. Dėl Ordino invazijos dauguma pietinių kuršių žuvo, o šiauriniai sulatvėję vėl kėlėsi pajūriu į pietus, ieškodami žvejybai geresnių vietų. Per ilgą laiką iš minėtų persikėlėlių susidarė savita etninė grupė, kurią dabar linkstama vadinti *kuršininkais*, o jų kalba iš esmės yra latvių kalbos tarmė². Taigi galima sakyti, jog ilgą laiką beveik visame Klaipėdos krašte (ar bent jau apie Kuršių marias) greta funkcionavo ne tik lietuvių ir latvių tarmės, bet ir gana skirtingi tų tautų papročiai, tikėjimai, tautosakinė tradicija. Tai negalėjo nepalikti vienokių ar kitokių pėdsakų šio krašto dainose.

Šiame straipsnyje ir bus ieškoma tokių pėdsakų, t. y. kompozicinių fragmentų ar net ištisų dainų, kurios iš latvių dainuojamosios tautosakos kuršininkams tarpininkaujant galėjo įsipinti į lietuviškas dainas ir išlikti beveik nepakitusios (dėl gana skirtingos šių tautų dainuojamosios tradicijos). Šiuo aspektu dar kartą pažvelkime į Liudviko Rėzos 1825 m. paskelbtą ir daugelio tyrinėtojų labai prieštaringai vertintą dainą *Kopininkai*³. Vandos Misevičienės sudarytame „Lietuvių liaudies dainų kataloge“ (LLDK DD KAD) ši daina priskirta Velykų dainoms (tipas 493) ir pavadinta *Laima šaukė. Laima rėkė*. Lietuvoje žinomi ir užrašyti tik du šios dainos variantai:

*Laima šaukė, Laima rėkė,
Basa bėgant per kalnelį.
Aš užkopusi kalnelį,
Mačiau tris žvejačius –*

*Kopininkus ant jūračių,
– Ar nematėt mano brolelį
Ant aukštų jūrelių?
– Ai mergate lelijate,*

*Tavo brolytis gul nuskendęs
Ant jūrių dugnelio.
Smiltys jo veidelį graužia,
Vilnys jo plaukelius plauja.
– Kopininkai, mieli kūmai,
Ar ištrauksite brolytį
Iš jūrių dugnelio?
– Ką gi duosi, kad ištrauksim?
– Vienam duosiu šilkų juostą,*

*Antram duosiu aukso žiedą,
Trečiam neturiu ko duoti.
Tuomi pati suderėsiu
Jaunu styrininku.
Styrininkas mudrus vyras,
Tasai mok akrutu bėgti,
Bėgt su vėju, bėgt prieš vėją.
Kaipgi tu vengte išvengsi
Savo neprieteliaus?*

RD I 75

Jekabas Lautenbachas šį dainos tipą pavadino *Laima ir nuskendęs brolis*. Pasak jo, abiejų tautų (lietuvių ir latvių) daina visiškai sutampa tiek savo turiniu, tiek ir forma⁴. Tuo tarpu Aukustas Robertas Niemis, vertindamas J. Lautenbacho darbą, teigia, kad daina *Laima ir nuskendęs brolis* yra ne kas kita, kaip jūros pakrantėje gimusi baladė, kurią Veliuonoje dar yra užrašęs ir Antanas Juška (JSD 465). A. R. Niemis rašo: „kad abi [baladės – R. B.] kilusios iš to paties šaltinio, matyti iš pirmo žvilgsnio, ir laikyčiau tikra, kad daina gimė Baltijos pakrantėje tarp žvejų. Dainos paplitimas toli nuo jūros pakrantės, net pas latvius aukštaičius, rodo, kad jos tema buvo mėgstama. Abiejose pusėse esantys tie patys pasakymai ir nusakymo būdai rodo, kad skolinys vienu kitiems negali būti labai senas“⁵. V. Barauskienė, lyginusi lietuvių ir latvių darbo dainas, iš bendrų lietuvių ir latvių žvejų dainų taip pat pateikė dainą *Laima ir nuskendęs brolis*, pridurdama, kad panašią dainą randame ir lietuvių pavasario laikotarpio kalendorinėse (lalauninkų)⁶ bei baltarusių kalėdojų dainose⁷.

Vienas pirmųjų šios L. Rėzos paskelbtos dainos autentiškumu dar amžiaus pradžioje suabejojo Alexanderis Brückneris, teigdamas, jog žinomai dainai čia priklijuota beveik mitologinė etiketė (turima omenyje pirmosios dvi eilutes)⁸.

Albinas Jovaišas studijoje „Liudvikas Rėza“ į šią ir į dar apie trisdešimt L. Rėzos „Dainose“ skelbtų dainų taip pat pataria žiūrėti kritiškai, teigdamas, kad L. Rėzai atsiųstose dainose mitologinių įvaizdžių arba visai nebuvo, arba jų rinkinio sudarytojui nepakako, todėl L. Rėza bus ėmėsis savo valia kai kuriuos populiarius lietuvių ir latvių mitologijos dalykus įvedinėti į dainų rinkinį. Tiesa, A. Jovaišas čia pat pripažįsta, jog „latviškų elementų atsiradimas rinkinyje dar tartum sutampa su L. Rėzos kilimo vieta“⁹. Tokios pat nuomonės buvo ir Norbertas Vėlius, teigęs, jog „dainos pradžioje pridėtas dveilis apie laimę, o galbūt ir visa daina tikriausiai yra paties L. Rėzos sukurta“¹⁰.

Ne toks kategoriškas Ambraziejus Jonynas, sakydamas, kad „jis [Liudvikas Rėza – R. B.], kaip ir vokiečių mitologinės mokyklos atstovai, buvo veikiamas romantinio požiūrio į folklorą. Dėl to L. Rėza su dainų tekstais elgėsi laisviau, negu mes dabar reikalaujame ir, suprantama, laisvo liaudies tikėjimų perteikimo arba suėciliavimo savais žodžiais nelaikė nusižengimu“¹¹.

Ar tikrai L. Rėza laisvai redagavo šios dainos tekstą? O gal toks sumišęs tekstas ir buvo užrašytas bei atsiųstas L. Rėzai? Juo labiau kad ir pats L. Rėza pripažįsta, esą šioje dainoje mitologinis įvaizdis minimas tarp kitko, t. y. į naują dainą yra įpintas senasis įvaizdis¹².

Vertas dėmesio ir Jono Balio teiginys, jog kai kurias L. Rėzos rinkinyje skelbtas dainas lietuviai galėjo nesenaais laikais paimti iš latvių, galbūt kuršininkams tarpininkaujant, todėl L. Rėza gal ir galėjo Mažojoje Lietuvoje jas aptikti, tuo tarpu kai kitose Lietuvos vietose jos liko nežinomos¹³. Ši mintis atrodo ypač racionali ir priimtina, kai kalbama apie dainą *Laima šaukė. Laima rėkė (Laima ir nuskendęs brolis)*.

Kas teisus, atsakyti galima tik detaliau peržiūrėjus minėtos dainos paplitimą, sandarą, apžvelgus kiek įmanoma didesnę versijų bei variantų kiekį lietuvių ir latvių dainuojamojoje tradicijoje.

Pagrindinis tiek lietuviškiems, tiek latviškiems šios dainos variantams yra *kompozicinis fragmentas*, kurio *pradinė situacija* – žvejai jūroje (mariose), mergelė prie jūros (marių), ant kalno; *herojaus akcija* – mergelė siekia sužinoti, kur jos brolelis, ir už tai žada dovanas; *rezultatas* – mergelė sužino, kad brolis guli nuskendęs ant jūros dugnelio. *Herojaus akcija*, o sykiu ir *rezultatas* šiame kompoziciniame fragmente gali kisti, bet *pradinė situacija* paprastai išlieka ta pati. Į šį kompozicinį fragmentą / prie šio kompozicinio fragmento gali įsiterpti / prisijungti kiti kompoziciniai fragmentai ir pan. Ypač tokia įvairove pasižymi latviškieji dainų variantai. Čia nesiekama aptarti visų kompozicinių fragmentų įvairovės skirtinguose šios dainos variantuose. Apsiribojama teiginiu, kad šis kompozicinis fragmentas yra bendras ir lietuviams, ir latviams. Grįžkime prie L. Rėzos užrašyto dainos varianto. Tiksliau, prie pirmųjų dviejų eilučių:

*Laima šaukė, Laima rėkė,
Basa bėgant per kalnelį.*

RD I 75

Pažymėtina, kad tarp daugybės šio tipo latvių žvejų dainų variantų nėra nė vieno su tokia pradžia, kur būtų minima, apdainuojama *Laima*. Užtat yra daug įvairių kitokių variantų. Dažniausiai atskirų variantų pradžia yra tradiciniai latvių liaudies ketureiliai, žinomi ir užrašyti kaip visiškai savarankiški kūriniai. Štai keli tipiški pavyzdžiai:

*Es redzēju jūriņā
Trīs zvejniekus zvejojām:
Zīda tīklis, zelta laiva,
Sidrabiņa zēģelītes.*

LTdz 13216

Dainos LTdz 13433 pradžia tokia pati.

*Es uzkāpu kalniņā,
Pašā kalna galiņā:
Es redzēju visu jūru,
Visus jūras zvejniecīņus.*

LTdz 13215

Dainos LTdz 13432 pradžia tokia pati.

*Vakar gāja div' bāliņi
Gar jūriņu dziedādami,
Šodien viena zeltenīte
Pakaļ gāja raudādama.*

LTdz 13425

Dainos LTdz 13426 pradžia tokia pati.

Hipotetiškai galima teigti, kad latviams ši daina žinoma kur kas seniau. Pirma, dėl to, kad užrašyta daug jos variantų įvairiuose Latvijos regionuose, o Lietuvoje – tik du. Antra, latviai šį siužetą jau yra prisitaikę prie savo dainuojamosios tradicijos, t. y. pagrindinį kompozicinį fragmentą (*pradinė situacija* – žvejai jūroje (mariose), mergelė prie jūros (marių), ant kalno; *herojaus akcija* – mergelė siekia sužinoti, kur jos brolelis, ir už tai žada dovanas; *rezultatas* – mergelė sužino, kad brolis guli nuskendęs ant jūros dugnelio) apipynę tradiciniais ketureiliais, kurie savo ruožtu gali būti sudaryti dar iš dviejų, trijų ar keturių atskirų kompozicinių fragmentų. Aptariamąsios dainos latviškų versijų bei variantų gausą ir lemia tai, kad ne tik pavieniai ketureiliai, bet ir tų ketureilių atskiri kompoziciniai fragmentai dar gali keistis, varijuoti priklausomai nuo atlikėjo¹⁴. Kitaip tariant, teoriškai įmanoma ir tokia dainos *Apie tris žvejus ir nuskendusį brolį* pradžia, kurioje būtų minima, apdainuojama deivė *Laima*. Juo labiau kad tokių atskirų latviškų ketureilių, sudėliotų iš įvairių kompozicinių fragmentų, žinoma ir yra užrašyta nemažai. Pavyzdžiui:

*Laimūt' kļiedza, Laimūt' brēca,
Kalniņā stāvēdama,
Redz sērdieni ievadamu
Asarīnu sētīnā.*

LD 18618(1)

*Laimūt' kļiedza, Laimūt' brēca,
Kalniņā stāvēdama,
Redzēj' mani ievedoti
Nelaimītes vietīnā.*

LD 18618(2)

*Trīs reizītes Laima sauca,
Kalniņā stāvēdama,-
Nāc ārā, bārenīte,
No tām ļaužu valodām.*

LD 5070

Pasak Janinos Kursytės, minėtose dainose *Laima* šitaip perspėja apie gresiančią nelaimę, tykantį pavojų. Sykiu tai rodo ir deivės *Laimos* – likimo lėmėjos – palankumą tam, kuriam tas pavojus gresia. Tas palankumas ir išpėjimas paryškinamas, kai *Laima* šaukia tris kartus, o didžiausias pavojus išreiškiamas formule *kļiedza, sauca, brēca* ('rēkia, šaukia, verkia')¹⁵. Čia plačiau neanalizuosime atskirų dainos variantų frazių ar žodžių semantinio klodo. Kur kas svarbiau, jog šių (pirmųjų dviejų) ketureilių pirmasis kompozicinis fragmentas beveik visiškai atitinka L. Rėzos užrašytos dainos pradžią. Kaip minėjome, A. Brückneris teigė, jog žinomai dainai čia priklijuota beveik mitologinė etiketė. Bet išsiaiškinę latviškų dainų sandarą galime teigti ir kitaip. Tai tiesiog paskirų kompozicinių fragmentų gebėjimas laisvai varijuoti, keistis, keliauti iš vienos dainos į kitą. Su kuršininkais šita tradicija atėjo ir į pamaro kraštą. Taigi L. Rėza tokį užrašytą latviškai lietuvišką dainuojamosios tradicijos junginį galėjo gauti iš savo pagalbininkų. Visiškai suprantama, kad tokia

tradicija dėl jau anksčiau minėtų priežasčių galėjo gyvuoti tik Mažojoje Lietuvoje. Tai patvirtina ir Antano Juškos Veliuonos apylinkėse užrašytas šios dainos variantas. Jo pradžia, lyginant su L. Rėzos variantu, kiek kitokia:

*Eiva, sese,
Eiva, sese,
Seserėle,
Jūrių maružių
Pažiūrėti.*

*Jūrės marės,
Jūrės marės
Suliūliavo,
Vario tiltužis
Suskambėjo.*

*Po tuo tiltu,
Po tuo tiltu
Tiltužėliu,
Ten žvejojo*

Trys žvejeliai. Toliau eina pagrindinis kompozicinis
JSD 465 fragmentas.

Kitaip tariant, čia jau regime dainos variantą, kuris nėra paveiktas latvių dainuojamosios tradicijos. Atvirkščiai, nuosekli dainos erdvės plėtotė, apdainuojamų objektų sklaida, pakartojimų, deminutyvų gausa – visa tai jau lietuvių liaudies dainų bruožai.

Viskas, kas pasakyta apie L. Rėzos užrašytos dainos pirmąjį kompozicinį fragmentą, tinka ir dainos pabaigai:

*Styrininkas mudrus vyras,
Tasai mok akrotu bėgti,
Bėgt su vėju, bėgt prieš vėją.
Kaipgi tu vengte išvengsi
Savo neprieteliaus?*

RD I 75

Nesunkiai tuos pačius kompozicinius fragmentus galime atpažinti ir latvių žvejų dainose:

*Stūrmanītis gudris vīrs,
Pret straumīti laivu grieza.*

LTdz 13160

*Zvejniecīņš gudrs vīrs,
Tas mācēja laivu griezt:
Ar vējiņu, pret vējiņu,
Pa viļņiem vizināt.*

LTdz 13161

Nepaprastai svarbūs čia ir tų (lietuviškų bei latviškų) kompozicinių fragmentų leksiniai skirtumai. Jei L. Rėza būtų paėmęs dainos pabaigą iš latviško ketureilio ir ją paprasčiausiai dirbtinai „prilipdęs“, tai nesiskirtų ir jų leksika. Štai latviškose

dainose *stūrmanītis* arba *zvejnieciņš* moka *laivu plaukti*, o L. Rėzos užrašytoje dainoje *styrininkas* moka *akrūtu bėgti*. *Styrininkas* – germanizmas (vok. *steuer mann* – ‘vairininkas’, ‘irklininkas’; vok. dial. *štir* ‘vairas’; *styrininkas* – priesagos *-ininkas* veidinys iš *styras*)¹⁶; *akrūtas* – slavizmas (lenk. *okręt*, brus. *окрyт* ‘laivas’)¹⁷. Skolinių, ypač germanizmų, gausa – dar vienas būdingas pamario krašto dainų bruožas. Pasak kalbininko Algirdo Sabaliausko, Klaipėdos krašto germanizmai sudaro maždaug 18–23 proc. visos tarminės leksikos, o kitose tarmėse tik nuo 3 iki 0,5 procento¹⁸. Tas pat pasakytina ir apie liaudies dainų leksiką. Taigi L. Rėzos užrašytos dainos pabaiga nėra pažodinis vertimas, bet jau gerokai paveiktas šio krašto dainuojamosios tradicijos skolinys. Akivaizdu, kad kuo skolintas kompozicinis fragmentas dainoje (arba visa daina) senesnis, tuo jis labiau yra prisitaikęs, sunkiau atpažįstamas. Ir atvirkščiai: kuo pasiskolintas kompozicinis fragmentas (ar visa daina) naujesnis, tuo jis mažiau pakitęs ir lengviau atpažįstamas.

Tarp pastaraisiais dešimtmečiais pamario krašte užrašytų dainų randame ir daugiau tokių, kurios mums paliudija, jog ištisų *dainų* arba tik *atskirų kompozicinių fragmentų* skolinimosi procesas tarp kartu arba kaimynystėje gyvenančių (ir ne tik) tautų vyksta visą laiką. 1979–1980 m. tokia daina užrašyta iš Anos Mažeivos¹⁹:

– *Tėti, tėti, dirbk man l'aiva,
Ausk, mamyti, burelis.
Aš išpl'auksiu į jūrėli
Daug žuvelių prižvijot'.*

*Jūra ūžia, jūra šniokščia,
Plazda bal'tas burelis,
Bangas šel'stas, vaikai džiaugias
Dideli ir maži.*

Bj 61

Palyginkime šią dainą su kai kuriais latvių ketureiliais ar kompoziciniais fragmentais, kuriuos pavyko rasti:

*Tais', tētiņ, oša laivu,
Aud, māmiņa, zēgelīti:
Es aizbraukšu jūriņā
Zelta zivis izzvejot.*

*Jūra krāca, jūra šņāca
<...>*

LTdz 13395

LTdz 13013

Dainų ar tik kai kurių fragmentų skolinimasis šio šimtmečio pradžioje ir net šimtmečio antrojoje pusėje šiame regione buvo įprastas dalykas. Lietuviškų dainų, anot šventojiškės dainininkės Kerstos Balčius, Lietuvos latviai išmokdavo iš žemaičių, kurie į pajūrį atvažiuodavo iš tolimesnių apylinkių nusipirkti žuvies. O Balčių kaimynė Ana Vindigė pasakojo (1996 m.), kad kuršininkai lietuviškų dainų parsiveždavo iš Prūsų Lietuvos, kur tarnavo daugelis šventojiškių²⁰. Skirtingų tradicijų – lietuviškų ir latviškų – kompozicinių fragmentų susipynimą kaip tik ir regime iš šventojiškės K. Balčienės (Balčius) užrašytoje dainoje *Visas daineles aš išdainavau*:

*Visas daineles es išdainavau, (2 k.)
Dar viena atliku(si). (2 k.)*

*Kad aš dainuoju tuolin girdieja,
Iš Klaipiedas mieste(lia).*

*Tuo aš dainuosiu per vasarelį,
Rūteles ravieda(ma).*

*Kas tin girdieja – jauni berneliai,
Gaselemis vaikščiioda(mi).*

*Nuo Ventės raga lig Pagirelems,
Dainelemis pardainia(vu).*

*Ai išvys tevi miesta mergelės,
Augs miega šiepure(lis).*

*Ak, kelkis, kelkis, miega berneli,
Jau nebtolin krašte(lis).*

*Mažne sumuša varia būgnelį,
Miegelį budinda(mas).*

*Mažne sulauža uošvia irklelius,
Laivelį valdinda(mas).*

Kaip teisingai pastebėjo dainą užrašiusi Loreta Mukaitė, nuo jau žinomų variantų šis skiriasi tuo, jog įpintas kompozicinis fragmentas su *miego berneliu*, kuris žadinamas mušant *vario būgnelį*. L. Mukaitė čia pat priduria, jog *vario būgnelis* „tikriausiai bus atklydęs iš latvių dainų – toks motyvas neretai aptinkamas senuosiuose latvių ketureiliuose, kur vario būgną dažniausiai muša mitinė būtybė“²¹. Iš tikrųjų latvių dainose dažnai minimi *vario būgnai*. Pavyzdžiui, Joninių naktį tokį būgną muša pats Janis, ragindamas nemiegoti:

*Mušk, Janyti, vario būgnus
Vartastulpio viršuje.²²*

Lietuviškų bei latviškų tradicijų susipynimą Mažojoje Lietuvoje vaizdžiai parodo J. Balio prisiminimai, užrašyti 1936 m. Preiloje: „Vasarodamas Preiloje, pabandžiau paieškoti ir užrašyti žvejų tautosakos. Sužinojau, jog dainų mokąs senis Adomas Naujokas, turįs per 80 m. a. Tačiau jo namiškiai ėmė atsikalbinėti, jog iš senio nieko gera nebesą, jau jam esąs laikas mirti, su juo sunku besusikalbėti, nieko nebeatmenąs. Taip man ir neleido jo pamatyti, tik nurodė, jog lietuviškų ir kuršiškų dainų mokąs Martynas Ercnieks. Dabar ieškau Martyno. Jo pavardė rodo, kad tai bus kuršis <...>. Padainavo lietuvišką dainą *Aukšti kalnai lygios lankos* ir kuršišką *Es kāpu uz augstiem kalniem*. Dar mokąs vieną labai gražią „būrišką“ dainą, bet dabar niekaip negalįs atsiminti. Tai tipingas žvejys, plikas 72 m. a. senis, gimęs ir augęs Melnragėj, našlaitis ir vargingai augęs žvejo sūnus. Tėvai namuose kalbėdavę kuršiškai. Jis mokąs kuršiškai, „būriškai“ ir vokiškai <...>. Seniau kai susirinkdavę žvejoti arba karčiamoje prie „pyvo“, tai traukdavę lietuviškas ir kuršiškas dainas – daug jų mokėjęs, bet dabar sunku esą beprisiminti, vis kliudą religinių giesmių gaidos“²³.

Matome, kad cituotieji prisiminimai nė kiek neprieštarauja pasirinktai tyrimo kryptiai ir išsakytiems teiginiams. Atvirkščiai, tai dar vienas paliudijimas, įtaigus argumentas, jog einama teisingu keliu.

Juo labiau kad pasiskolintų iš latvių arba bendrų su latviais kompozicinių fragmentų galima rasti ir daugiau. Štai aptariamiosios dainos *Apie tris žvejus ir nusken-dusį brolių* latviškų dainų pradžia, kaip minėta, įvairuoja. Dalis variantų apdainuoja prapuolusį piemenį:

*Man izgaisa bāleliņš,
Baltas avis ganīdams.
Teku ceļu raudādama,
Bāleliņa meklēdama.*

LTdz 13422(4)

Kituose variantuose brolelis prapuola beganydamas *margas karves* (latv. *raibas govīs* – LTdz 13422/3/), arklus (latv. *kumeliņus* – LTdz 13422/6, 7/). Šie kompoziciniai fragmentai galėtų būti gretinami su L. Rėzos Pilviškiemyje prie Įsruities užrašyta daina *Piemuo prapuolēsis*:

*Aš vakar vakaraty
Suderējau bernatī
Ganyt mano avatē.*

*Nežinau, nē kur dingo:
Ar vandeni nuskendo,
Ar kalneliu nuējo.*

RD I 72

Dar artimesni latviškieji variantai Balio Sruogos „Lietuvių liaudies dainų rinktinėje“ (1949 m.) paskelbtai dainai:

*Ganē merga šile žirgus,
Ganydama išgaišeno,
Ieškodama užbludijo,
Pribludijo kraštan marių,
Krašte marių trys berneliai.
Tie berneliai – žuvejėliai,
Ar nematēt mano žirgo?*

SrDR 155

Beje, jau B. Sruoga gana taikliai pastebėjo, jog daina, „atrodo, kalba apie žvejus, bet ji yra sulipdyta iš trijų skirtingų motyvų – trijų dalių: 1) mergelė gano žirgus (ar jaučius), ganydama pragaišina, ieškodama paklysta, padeda bernelis, jam ir tenka mergelė – žinoma slavų ir germanų pasaulyje; 2) mergelė patenka pas žvejus ir t. t.; 3) mergelei duodamųjų išpėti mįslių motyvas, plačiai žinomas lietuvių, latvių, slavų, germanų pasaulyje...“²⁴

Atskirų kompozicinių fragmentų ar ištisų dainų kilmės paieška ne visada produktyvi, ne visada įmanoma, ne visada ir tikslinga. Anot J. Balio, „kartais ne tiek svarbus dalykas yra sužinoti, kur koks motyvas yra kilęs, kieno ir iš ko pasiskolintas, – svarbiau yra pažinti, kokius motyvus kuri tauta priėmė, kokie jai patiko ir bandė juos sau prisitaikyti“²⁵. Galima pasakyti ir kitaip. Būta ir tokių kompozicinių fragmentų (ar net ištisų dainų), kurių dėl įvairių priežasčių vieno ar kito regiono (tautos) dainuojamoji tradicija iš kitos tautos nepriėmė, sau neprisitaikė. Panašu, kad taip atsitiko ir su L. Rėzos užrašytos dainos kai kuriais kompoziciniais fragmentais (ar net ištisomis dainomis), kurie plačiau po kitus Lietuvos regionus nepaplito dėl tematikos, sandaros, leksikos ir kitų skirtumų.

¹ Žr.: *Rimantas Balsys*. Apie vieną Mažosios Lietuvos žvejų dainą. – Tautosakos darbai, 2000, [t.] XII(XIX), p. 227–238; *Rimantas Balsys*. Lietuvių ir latvių žvejų dainos: sąsajos ir skirtumai. – Tautosakos darbai, 2000, [t.] XIII(XX), p. 93–116.

² *Zigmas Zinkevičius*. Terminai, kurie nepainiotini. Kuršių, kuršininkų, Naujoji kuršių, Nerijos kuršių ar Kopininkų kalba. – Darbai ir dienos, 1999, Nr. 10(19), p. 55–57.

³ Taip daina pavadinta L. Rėzos sudarytame „Dainų“ rinkinyje. Nerijos kopose gyvenantys kuršininkai žemyno gyventojų dar buvo vadinami ir kopininkais. Kuršininkai – atsikėlėliai iš Kuršo

(į senąsias lietuvių giminaičių kuršių gyventas vietas), kalbėję kuršių substrato pagrindu išaugusia latvių kalbos tarme. Žr.: Z. Zinkevičius. Terminai, kurie nepainiotini. Kuršių, kuršininkų, Naujoji kuršių, Nerijos kuršių ar Kopininkų kalba. – Ten pat.

⁴ Я. Ляуценбах. Очерки из истории литовско-латышского народного творчества. Юрьев, 1896, p. 144.

⁵ Aukusti Robert Niemi. Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimai. – Lituanistiniai raštai. V., 1996, p. 301.

⁶ LTR 2847(52). V. Misevičienės sudarytame „Lietuvių liaudies dainų kataloge“ ši daina priskirta lalautojų dainoms ir pažymėta 493 numeriu. Lietuvoje žinomi tik du šios dainos variantai (vienas jų – RD I 75). Žr.: V. Misevičienė. Darbo dainos. Kalendorinių apeigų dainos. – Lietuvių liaudies dainų katalogas. V., 1972, p. 297.

⁷ V. Barauskienė (V. Barauskienė ir V. Misevičienė – ta pati autorė) šį tipą verčia *Laima ir nuskenđęs žvejas*. Žr.: B. Баранскене. Общие моменты в литовских и латышских трудовых песнях. – Фольклор балтских народов. Рига, 1968, p. 51–52.

⁸ A. Brückner. Starożytna Litwa: Ludy i Bogi. Szkice historyczne i mitologiczne. Warszawa, 1904, p. 54.

⁹ Liudvikas Rėza gimė Kuršių nerijoje, Karvaičių kaime, kurį XVIII a. pab. užpustė kopų smėlis. Čia daugiausia buvo kalbama lietuvių ir kuršininkų kalbomis. Žr.: Albinas Jovaišas. Liudvikas Rėza. V., 1969, p. 287.

¹⁰ Norbertas Vėlius. Mitinės lietuvių sakmių būtybės. V., 1977, p. 67.

¹¹ Ambraziejus Jonynas. Liudvikas Rėza – tautosakininkas. V., 1989, p. 49.

¹² L Rėza. Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimas. – Lietuvių liaudies dainos. V., 1958, p. 338–339.

¹³ J. Balys turėjo omenyje L. Rėzos paskelbtas dainas „Mėnuo saulužę vedė“, „Aušrinė svodbą kėlė“ ir „Miela Saulyte, Dievo dukryte“. Žr.: Jonas Balys. Saulinės dainos. – Raštai. V., 1998, p. 23–24.

¹⁴ Rimantas Balsys. Lietuvių ir latvių žvejų dainos: sąsajos ir skirtumai. – Tautosakos darbai, 2000, (t.) XIII(XX), p. 100.

¹⁵ Janina Kursīte. Latviešu folklorā mītu spoguļi. Rīga, 1996, p. 221.

¹⁶ K. Alminauskis. Die Germanismen des Litauischen. Kaunas, 1935, p. 120.

¹⁷ Pr. Skardžius. Die slavischen Lehnwörter im Alllitauischen. Kaunas, 1931, p. 26.

¹⁸ Algirdas Sabaliauskas. Lietuvių kalbos leksika. V., 1990, p. 259.

¹⁹ Pateikėja Ana Mažeiva gimė 1894 m. kovo 10 d. Karklės kaime, beveik visą laiką čia ir gyveno. Dainos užrašytos 1979–1980 m. Žr.: Bėgau jūružem: Klaipėdos krašto dainos. Klaipėda, 1997, p. 26.

²⁰ Loreta Mukaitė. Šventojiškė dainininkė Kersta Balčius. – Liaudies kultūra, 1994, Nr. 4, p. 47.

²¹ Loreta Mukaitė. Šventosios kuršininkų liaudies dainų ypatumai. – Žemaičių žemė, 2000, Nr. 2(27), p. 34.

²² Lekia mano žirgelis: Latvių dainos. Iš latvių kalbos vertė S. Geda. V., 1989, p. 109.

²³ J. Balys. [Pratartis.] – Tautosakos darbai, 1937, [t.] III, p. 8.

²⁴ B. Sruoga. Lietuvių liaudies dainų rinktinė. K., 1949, p. 123.

²⁵ Šimtas liaudies baladžių. Parengė Jonas Balys. K., 1941, p. 9.

LATVIAN LOAN WORDS IN THE SONGS OF FISHERMEN OF LITHUANIA MINOR

RIMANTAS BALSYS

Summary

Both Lithuanian and Latvian fishermen's songs are mosaic-patterned, they are made up of individual compositional fragments, which wander freely not only from one variant or version of a song into another, but also from one song genre into another. It is understood that such individual *compositional*

fragments of a song or even whole songs are lent by one nation to another. Usually, every nation processes the things it has borrowed, i.e. adapt them to its tradition of singing. However, other options are possible, too. Especially in such territories and regions, where the ethnic composition of the population has been mixed for a long time, where permanent migration exists etc. Lithuania Minor is exactly such a region and territory. When analyzing songs, starting from the ones published by L. Rēza in 1825 and finishing with songs written down in the second half and the last decades of this century, we can notice that the process of borrowing whole songs or individual compositional fragments among nations, which live side by side or in the neighbourhood, has been continuous. It allows us to get a different view of certain songs published by L. Rēza, which have been considered to be songs written by L. Rēza himself.

www.llti.lt

Gauta 2001 03 28